

СРПСКИ ХОРОВИ И ПЕВАЧКА ДРУШТВА У ТЕМИШВАРУ (1836–2016)

Скорашња истраживања одредила су 1836. годину као почетак плодне хорске традиције темишварских Срба. У раду је приказан историјски пресек активности српских хорова и певачких друштава у Темишвару, која се непрестано одвија већ 180 година, почев са деловањем Хора Српске саборне цркве, 1836. године, па све до данашњих дана. Хорска певачка традиција, први облик организоване културне делатности Срба у Банату, проистекла је из богослужбеног појања, да би се касније проширила и у цивилном друштву и достигла врхунац између два светска рата. Сем црквених хорова, најрепрезентативнији експоненти поменуте традиције били су Српска певачка дружина (1867–1947), „Слога“ (1922–1947) и „Зора“ (1903–1947), чија је активност још увек мање позната у академском свету. Уз хронолошку перспективу – која дели раздобље од 180 година на пет периода (1836–1866, 1867–1921, 1922–1947, 1948–1996, 1997–2016), у раду се доносе документоване информације о диригентима, репертоару, важнијим активностима и уметничким достигнућима хорова. Узимајући у обзир геополитички контекст у којем су деловали, аутор истиче вишестрану улогу поменутих хорова – од развијања културног живота па све до очувања верског и националног идентитета Срба у Темишвару и Банату.

Кључне речи: Темишвар, Срби, хорови, певачка друштва, Српска певачка дружина, „Зора“, „Слога“, Хор Православне српске саборне цркве.

Увод

У Темишвару и околини Срби су постали значајан етнички елемент крајем XV века. И поред бројних таласа насељавања и расељавања, њихово је присуство документовано и за време турске владавине Банатом (1552–1716), а затим су играли значајну улогу током опсаде и ослобођења Темишвара под командом принца Евгенија Савојског. Као хабзбуршки поданици, наставили су да буду незанемарљив део мултиетничке и мултиконфесионалне престонице Баната.

¹ dejan.popov.tm@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта „Истраживање културе и историје Срба у Румунији“ Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији, који финансира Савез Срба у Румунији.

Према званичним релевантним пописима, у Граду³ и предграђима Темишвара било је 1770 Срба (8,6% од целокупног становништва) – 1854. године; 2.487 (6,4%) – 1880 године; 2.363 (5,1%) – 1890 године; 3.490 (4,7%) – 1910 године; 2.237 (2,2%) – 1930 године; 3.065 (2,2%) – 1956 године; 7.748 (2,3%) – 1992 године. При попису 2011. у граду на Бегеју живело је 4.843 припадника српске мањине (1,5% становништва) [Степанов–Степанов 2014: 34].

Међу најстарије облике организоване културне активности Срба у Банату несумњиво спада и хорско музицирање. Недовољно је позната (чак је понекад неправедно затирана) чињеница да се непрекидна хорска традиција Срба у Темишвару документовано прати почев од 1836. године до данас [Попов, 2014]. Остваривши своје скромне почетке искључиво са црквених галерија у виду богослужбеног појања, хорско певање је већ у другој половини XIX века попримило не само шири карактер, већ и много очекивану масовност, која је допринела његовом даљем развоју. У том периоду и геополитичком поднебљу, организована хорска делатност код Срба често је превазилазила своју чисто уметничку сврху, имајући важну улогу у очувању националне свести.

Врхунац хорске делатности темишварских Срба достигнут је између два светска рата, како по питању броја активних учесника (певача), тако и по питању извођачког квалитета, односно разноврсног репертоара. У новонасталим приликама по завршетку Другога светског рата оно губи своју најјачу основу – богослужбено појање, те доживљава изванредан пад, да би крајем XX века поновним оснивањем српских црквених хорова у Темишвару дошло до извесне ревиторације, чији су резултати видљиви.

С обзиром на важније догађаје и чињенице у вези са радом хорова и певачких друштава Срба у Темишвару, њихово стоосамдесетогодишње деловање сврстава се у пет карактеристичних периода.

Први период, 1836–1866.

Први познати српски хор у Темишвару основан је 1836. године при Православној саборној цркви у Темишвару, две године након што је темишварско Градско обшчество⁴ одлучило да при богослужењима уведе „хармоническо пјеније“. Оформљени мушки хор, састављен од дванаест плаћених певача, појао је у Саборној цркви под управом уговором запосленог

³ Град је централни квартал модерног Темишвара, обликованог после 1716. године, након изгона Турака.

⁴ Обшчество је било управно тело при црквама (парохијама) широм Карловачке митрополије све до 1868. године.

диригента. Мада ниједан нотни аутограф тога времена није сачуван, може се претпоставити да су диригенти преко Обшчества набављали тада тешко доступне нотне хорске записе, али и да су и сами компоновали.⁵ Уз неминовне успоне и падове, хор је у потпуности оправдао своје постојање, будући више од три деценије једини (до сада познати) српски хор у Темишвару и широј околини.

Од оснивања хора па све до 1866, хором су дириговали: Александер Нусер [Alexander Nuszer] (1836–1840), Мориц Пфајфер [Moritz Pfeifer] (1840–1843), Петар Стојадиновић (1843–1844), Спиридон Трбојевић (1844–1845. и 1851–1852), Павле Поповић (1845–1846), Карл Хајм [Karl Heim] (1846–1851), Ђорђе Јовановић (1854. и 1856–1857), Петер Хајм [Peter Heim] (1854–1856, 1857–1862. и 1863–1865), Лудвик Клер [Ludwig Kleer] (1862), те браћа Вилхелм и Антон Хајм [Wilhelm, Anton Heim] (1865–1867).

Други период, 1867–1921.

Напоредо са активношћу црквеног хора при Саборној цркви, чије је деловање било под разним искушењима пре свега кадровске природе, па чак и у неколико махова на краће време прекидано⁶, у темишварском предграђу Фабрики, где је Срба било знатно више него у Граду, новембра 1867. године основана је Српска певачка дружина (у наставку текста: СПД), прво световно певачко друштво у граду на Бегеју. Мада је Угарско министарство унутрашњих дела одобрило друштвени Устав тек 1869, први наступ СПД збио се већ 1. фебруара 1868. на ванредној беседи темишварске српске омладине. При друштву је деловао извесни број певача, али и тзв. „потпомажућих“ чланова, те је СПД константно ширила репертоар и нотни фонд [Илић, 1978: 21–25], редовно приређујући беседе и сѐла. Након изнуђеног десетогодишњег прекида због политичких прилика (1875–1885), СПД је наставила рад – такође уз неминовне успоне и падове – и консолидовала свој положај међу темишварским хорovima [Степанов-Бугарски 2005: 6–8]. Мада је СПД изводила и духовну музику, како би учешћем на богослужењи-

⁵ У Темишвару је нађена, у препису, мушка Литургија првог диригента хора Саборне цркве Александра Нусера (1836–1840), што несумњиво указује на његову композиторску делатност [Попов, 2014: 89].

⁶ У овом, другом периоду, црквени хор при темишварском катедралном храму није се истакао посебном активношћу, делујући скромно, сходно могућностима изузетно малог броја Срба у самом Граду. Крајем XIX века хор је често био у сенци Српске певачке дружине, која је, о већим светковинама, уговорно појала и у Саборној цркви. Мада је поменути период засад само делимично истраживан, наводимо овде имена и године деловања диригентата хора Саборне цркве: Јохан Непомук Кунст [Johann Nepomuk Kunst] (1867), Хајнрих Вајт [Heinrich Weidt] (1868–1871), Фрањо Серафин Вилхар [Franz Seraph Wilhar] (1873–1876. и 1880–1881), Карл Рудолф Карас [Karl Rudolf Kárrász] (1876–1879).

ма бар делимично осигурала своје финансирање, репертоар СПД се састојао од претежно световних композиција, добрим делом родољубивих, које су у том периоду стицале популарност и играле улогу буђења националне свести међу Србима у Двојној монархији.

Од оснивања па све до краја овог периода, СПД дириговали су: Јохан Непомук Кунст [Johann Nepomuk Kunst] (1867–1870), Антон Мартинка [Anton Martinka] (1870–1872), Фрањо Серафин Вилхар [Franz Seraph Wilhar] (1872–1873), Алојз Мајер [Alois Meyer] (1874), Александер Дозела [Alexander Dozela] (1886), Фердинанд Кубеш [Ferdinand Kubesch] (1887, 1890–1893, 1896–1897. и 1899–1902), Карл Рудолф Карас [Karl Rudolf Kárrász] (1888–1889), Јохан Прајс-Јаворски [Johann Preis-Javorsky] (1894–1896), Фрањо Адам [Franyo Adam] (1898), И. Неиванеч [I. Neivanetsch] (1898), Карло Лехенмајер [Karl Lehenmeyer] (1898–1899), Марк Гроскопф [Mark Grosskopf] (1902–1904), Јанош Хош [János Hós] (1905–1906), Јиндрих Водварка [Jindrih Vódvarká] (1907–1914), а након рата – Коста Николић, К. Дудин, Н. Александровић (1918–1919) и учитељ Владимир Живојнов (1920–1921) [Илић, 1978].

Један од поменутих падова СПД догодио се 1895. године приликом иступања дела певача и оснивања Српске фабричке црквене певачке дружине 1896. Спор није био благотворан, друштва су деловала засебно (делећи при том просторију за одржавање проба!) све до коначног помирења 1906. године⁷. Фабричким хором управљали су: Фердинанд Кубеш (1896–1900), Марк Гроскопф (1901–1902) и Карл Рудолф Карас (1903–1905) [Илић, 1978].

Деловање обједињене СПД било је запажено све до избијања Великога рата. Током рата и непосредно по његовом завршетку, у контексту нових геополитичких промена, померања становништва и неминовне послератне кризе, СПД је деловало и издржавало се појањем на богослужењима, док је остала активност јењавала.

И у темишварском приградском насељу, а од 1910. кварту Мехали, при српском храму Светога оца Николаја хор се помиње већ 1870. године. Озваничен 1903. као Српско православно певачко друштво „Зора”, хор је деловао претежно при богослужењима, световним манифестацијама, можда и редовније од осталих темишварских хорова, под управом Емила Дворачека [Emil Dvořáček] (1903–1905), Карла Рајтера [Karl Reiter] (1905–1909) и Мањола Попова (1910–1927) [Илић, 1978].

⁷ На основу прегледаних програма приређених беседа и сѐла, као и новинских написа из тог времена, закључили смо да су СПД и Темишварско-фабричко српско црквено певачко друштво имали много тога заједничког, укључујући и скоро исти репертоар.

Трећи период, 1922–1947.

Поновне трзавице унутар СПД⁸ учиниле су да се почетком 1922. део чланова одвоји и оснује Српско добротворно друштво трапезе „Слога“, чије је најзначајније одељење био певачки мешовити хор, који је деловао у Граду. Радећи озбиљно и располагајући великим бројем певача (при првом званичном наступу 1923. било их је четрдесетак), хор „Слоге“ је постигао значајне уметничке домете, имајући на репертоару дела југословенских и европских композитора [Илић, 1978: 76–88]. Током двадесетпетогодишњег деловања „Слоге“ хором су руководили изврсни диригенти: Петар Костић (1922–1930), Гвидо Погачник [Guido von Pogatschnigg] (1930–1931) и Вадим Шумски (1931–1947).

Оснивање „Слоге“ подстрекло је и СПД да оправда своју педесетогодишњу традицију и не престане с радом.⁹ Хором су управљали: Јанош Хош [János Hos] (1922–1925), Вадим Шумски (1925–1930) и Петар Костић (1930–1947).¹⁰

Мада су оба друштва појединачно наставила рад и након Другога светског рата, не помишљајући да се уједине, она ће, услед политичких прилика, нагло престати да постоје 1947. године.

Сличну судбину доживеће и мехалска „Зора“, која је у међуратном периоду наставила свој нешто скромнији рад, предвођена Манојлом Поповим, Петром Ђорђевићем (1928–1930. и 1932–1947) и Војиславом Веселиновићем (1930–1932) [Илић, 1978].

У наведеном периоду деловао је и (обновљени) хор ученика¹¹ српске секције при темишварском Лицеју „К. Д. Лога“, под управом свештеника-катихете Павла Марковића (1934–1939). Хор је повремено појао на богослужењима у Саборној цркви и учествовао на разним свечаностима.

⁸ Као члана СПД у овом периоду ваља поменути потоњу оперску певачицу Меланију Бугариновић (1903–1986), која је живела у Темишвару до 1930.

⁹ У овом раздобљу забележена су и нека значајна гостовања СПД и „Слоге“ у Југославији, која су веома позитивно оцењена. Друштва су била учлањена у Јужнословенском певачком савезу, те су, у том својству, учествовала на Савезној утакмици хорова 1931. године у Сомбору. Оба друштва су имала значајни допринос и у оснивању Савеза српских певачких друштава у Румунији [Илић, 1978: 139–154].

¹⁰ Занимљива је рокада хоровођа између СПД и „Слоге“!

¹¹ Ђачко црквено певачко друштво друштво у Темишвару основано је 1905. године на иницијативу тадашњег епископа темишварског др Георгија (Летића) и обухватало је средњошколце српске народности.

Четврти период, 1948–1996.

У околностима након Другог светског рата основан је 1945. године Савез словенских културно-демократских удружења у Румунији (ССКДУР), при којем је 1946. покренут и мешовити хор, са декларисаним циљем (можда по задатку нове власти) „уједињења у јединствену културно-уметничку дружину” чланова СПД, „Зоре” и „Слоге“ (чиме би се њихова засебна делатност умањила и чак угасила, што се и догодило 1947). Упркос одупирању старијих, хору је приступила већина певача млађе генерације, доприневши да уметнички руководиоци располажу импресивним бројем певача (око стотину!). Хором су управљали диригенти: Петар Ђорђевић и Јосип Калчић (1946–1947), односно Вадим Шумски (1947–1953).

У тадашњем контексту, пошто је хор увелико био коришћен у пропагандне сврхе, на репертоару су се нашла искључиво дела која су следила нови зацртани правац. Рад хора обустављен је 1953. године, приликом укидања ССКДУР због политичке неподобности [Степанов-Бугарски, 2005: 11–13].

Већ следеће године, одлуком државних власти основан је професионални Српски државни ансамбл песама и игара у Темишвару. Током 1955, сходно организационој шеми, у саставу Ансамбла радио је и тридесеточлани мешовити хор, који је, временом, бројчано умањен, па је у суштини деловао свега четири године.¹² Хором су дириговали: Јован Кеченовић, Петру Ишфану, Теодор Фоале и Станислав Бељин. Српски државни ансамбл укинут је 1970. године [Степанов-Бугарски, 2005].

У условима нешто пермисивније културне политике власти према националним мањинама, 1981. године основан је при Муниципијском дому културе у Темишвару вокално-инструментални ансамбл „Слога“. Ансамбл је деловао у два маха: 1981–1987. и 1991–1992, под уметничким вођством Томислава Ђурића. Репертоар ансамбла састојао се претежно из вокално-инструменталних обрада изворних и староградских песама, прилагођених за могућности тадашњих чланова оркестра и мушкога певачког друштва.

Пријатно ће изненадити чињеница да се, упркос гашењу СПД, „Слоге“ и мехалске „Зоре“ 1947. године (чије се деловање делимично и заснивало на појању у цркви), као и упркос програмској атеизацији у Румунији, хорско црквено музицирање Срба у Темишвару одржало током читаве четири деценије комунистичког режима, непрекидним деловањем хора Српске саборне

¹² Вршећи анализу рада Ансамбла 1968. године, темишварски музиколог и педагог Сава Илић је с горчином констатовао: „Певачко друштво представља српску традицију и у Темишвару [...] и по банатским селима. При оснивању, Ансамбл је имао хор од 54 особе [...] Мада је хор остварио видне резултате [...], то одељење је током година постепено умањавано, тако да је сада достигло до безначајне вокалне групе. Лако је од хора склепати вокалну групу, али је обрнуто немогуће“ [Степанов-Бугарски, 2005: 169–170].

цркве. Истини за вољу, хор јесте био махом сачињен од старијих певача, није имао посебно зацртан уметнички програм, али је појао у свим српским храмовима у Темишвару од 1948. до 1973. у мешовитом саставу, а затим још двадесет година у мушком саставу. Хором су, током времена, управљали: Петар Ђорђевић (1948–1971), Александар Александровић (1972–1975) и Јован Лацић (1976–1994), а повремено Војислав Веселиновић, Александар Трифунов и Станислав Бељин.

Чинило би се да је промена власти у Румунији децембра 1989. године одмах отворила перспективе и одстранила препреке у свачијем раду, па и у раду културних делатеља из редова српске мањине. Међутим, требало је да прођу године док је наступила ревивирација хорског певања темишварских Срба.

Пети период, 1997 до данас.

Након гашења мушког црквеног хора 1994. смрћу диригента Јована Лацића, свештенство Српске саборне цркве у Темишвару покушало је у више наврата да оживи хорско певање. Најзад, на размеђи 1996. и 1997. године, заслугом пароха протојереја Мирослава Стојкова и диригента проф. Јоце Бугарског (који хором диригује и данас), оформљена је мешовита поставка хора, која је убрзо постала функционална: наступила је 1997. на Светосавској академији у Темишварском позоришту и на видовданској литургији у Саборној цркви. Током година, уз редовно учешће на богослужењима, односно редовно учешће на свим важнијим културним догађајима српске заједнице у Темишвару, хор је забележио успешна гостовања на значајним музичким и културним манифестацијама у земљи и иностранству („Мокрањчеви дани“ у Неготину, „Вуков сабор“ у Тршићу, Васкршњи концерт хорова у Спомен-храму Св. Саве у Београду, итд.), неколико пута је награђиван и стекао је ласкави назив културног амбасадора Срба у Румунији. Током свог двадесетогодишњег деловања, Хор Православне српске саборне цркве у Темишвару је издао три аудио материјала, а на његовом садашњем репертоару налазе се преко две стотине композиција духовне, световне и вокално-инструменталне музике. [Попов, 2017].

При певници Српске саборне цркве у Темишвару деловао је у раздобљу 2001–2011. мушки квартет састављен од певача „великог“ хора Саборне цркве, такође под управом Јоце Бугарског.

Почетком XXI века обновљена је певачка делатност и при осталим српским црквама у Темишвару. Женски хор светогеоргијевског храма у Фабрици почео је са радом 2000. године под управом Милана Лукина, а затим Видосаве Данилов (2003–2012) и Веселине Неделони (2012–данас). Активност мехалске „Зоре“ обновљена је 2003. године, под вођством Томисла-

ва Ђурића (2003–2012) и Меланије Ђоран (р. Голуб) (2012–данас). Деловање ових хорова сведено је на учешће у богослужењима, а репертоар се састоји углавном из једноставних двогласних и трогласних литургијских песама.

При Српској теоретској гимназији „Доситеј Обрадовић“ школске 1996/97. године покренут је мешовити ђачки хор, под управом наставника музичког васпитања, Јоце Бугарског. Уз редовно учешће на школским свечаностима, хор је у раздобљу 1996–2016. постигао запажене резултате и на обласним такмичењима школских хорова и вокалних група.

Најзад, при најрепрезентативнијем фолклорном ансамблу Срба у Румунији, темишварском Академском културно-уметничком друштву „Младост“ (основаном 1969. године), деловала је у раздобљу 1997–2009. вокална група. Начелно оформљена да би употпунила сценско-музичко приказивање ансамбла, група је, под вођством Јасмине Фењац, односно Дејана Попова, увежбала петнаестак четворогласних композиција *a capella*, фолклорне и духовне садржине. Песме су претежно извођене при световним догађањима и оставиле су утисак (због квалитетног звука, али и због некарактеристичног репертоара за вокалну групу при фолклорној дружини).

Закључци

Још увек недовољно истраживана и прилично мало позната широј јавности, хорска делатност Срба у Темишвару је током сто осамдесет година пратила геополитичке токове, односно прилике и могућности темишварске српске заједнице. Непрекидно деловање црквених и световних певачких друштава и хорова у Темишвару све до данашњих дана, као и њихова вишестрана делатност (ширење музичке хорске културе, али и очување националног, верског и културног идентитета Срба у Темишвару и околини) повод су, по нашој оцени, за даља истраживања. Верујемо да ће систематски историјски пресек приказан у овом раду бити од користи свима онима који се овом темом буду бавили у будућности.

Извори и литература

- Илић, 1978: С. Илић, *Српски хорови у Банату – Прилог о хорској делатности Срба у Темишвару и Банату (1868–1944)*, Букурешт: Издавачко предузеће Критерион
- Попов, 2014: Д. Попов, Хорско појање при Српској саборној цркви у Темишвару (1836–1844), у: *Темишварски зборник 7*. Нови Сад: Матица српска, 87–102.
- Попов 2017: Д. Попов, *Мешовити хор Православне српске саборне цркве у Темишвару 1997–2017*, Темишвар: Савез Срба у Румунији

Степанов-Бугарски, 2005: Љ. Степанов, С. Бугарски, *Српски ансамбл у Темишвару – Пола века од оснивања*, Темишвар: Савез Срба у Румунији

Степанов-Степанов, 2014: Љ. Степанов, В. Степанов, *Статистички подаци о Србима у Румунији – Осавремењено издање*, Темишвар: Савез Срба у Румунији

Dejan D. Popov

THE SERBIAN CHOIRS AND SINGING SOCIETIES IN TIMIȘOARA (1836-2016)

Summary

Recent enquiries have established year 1836 as the starting point of the fructuous choral tradition among the Serbs living in Timișoara. The paper presents a historical overview of the activity of the Serbian choirs and singing societies in Timișoara over an uninterrupted 180-year span, started in 1836 by the Choir of the Serbian Orthodox Cathedral, which is still active today. The choral singing tradition, the first form of organized cultural activity among the Serbs in Banat, emerged from church chanting, and later expanded in the civil society, reaching one of its peaks during the two world wars. Apart from the church choirs, the most notable exponents were the Serbian Singing Society (1867-1947), “Sloga” (1922-1947) and “Zora” (1903-1947), whose activity is still little known in the academic world. In addition to the chronological perspective – which divides the 180 years in five distinct periods (1836-1866, 1867-1921, 1922-1947, 1948-1996, 1997-2016), the paper gives documented information on the choir conductors, the repertoire, activity highlights and main artistic achievements of the choirs. Given the geo-political context during which these choirs were active, the author demonstrates the multi-lateral role they played, from enhancing the cultural life to preserving the religious and national identity of Serbs in Timișoara and Banat region.

Key words: Timișoara, Serbs, choirs, singing societies, Serbian Singing Society, “Zora”, “Sloga”, Choir of the Serbian Orthodox Cathedral